

*Нада Радушки**

Институт за политичке студије, Београд

ПОПИС 2022 – СТАНОВНИШТВО СРБИЈЕ ПРЕМА НАЦИОНАЛНОЈ ПРИПАДНОСТИ**

Сажетак

Етнодемографска и етностатистичка проучавања становништва Србије према националној припадности заснивају се на пописима као најважнијим, званичним изворима података, који се одржавају сваких десет година и пружају информације о демографском кретању, броју и карактеристикама свих етничких заједница у Србији, али и базу података за доношење неопходних мера популационе, социјалне, економске, мањинске и других државних политика, значајних за стабилан, равномеран и просперитетан развитак земље. У раду је истакнуто деловање различитих фактора на национално декларисање, као и флотантност овог обележја које је, иначе, фигурирало у свим пописима, а чија субјективност је утицала на велике осцилације у бројности појединих етничких заједница, као и на поузданост и могућност компарације пописних резултата. На промене у популационој динамици свих, а посебно неких националности битан утицај имала је и промењена пописна методологија, критеријуми, класификације и дефиниције, првенствено као резултат политичких одлука и друштвених околности. У раду се анализира национални састав становништва Србије (без Косова и Метохије) према подацима последњег пописа из 2022. године, као и значајне демографске промене које су се десиле у периоду између два пописа (2011-2022), уз сагледавање сличности и разлика између

* Имејл-адреса: nada.raduski@ips.ac.rs.

** Овај рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација.

региона Србије. У фокусу истраживања су најважнији фактори који су утицали на промену етничке структуре, као што су разлике у стопама природног прираштаја и миграционог салда према националности, али и етничка алтернација под утицајем бројних демографских, и то политичких, социјалних, религијских, психолошких и других чинилаца. Различита популациона динамика етничких заједница детерминисала је правац и интензитет промена националног састава становништва, као и процес етничке хомогенизације или дисперзивности појединих националности, што је свеукупно креирало и мењало етничку слику Србије.

Кључне речи: попис, методологија, национална припадност, демографска динамика, региони, Србија

Сваки попис становништва представља огледало актуелних друштвено-политичких прилика у којима се спроводи и изазива велико интересовање у научним и стручним круговима, а првенствено у сфери демографије, социологије, економије, политикологије и других научних дисциплина. Поред стварања базе података о бројности и одликама становништва, један од основних циљева пописа као најсвеобухватније статистичке акције је да изгради темељ за спровођење краткорочних и дугорочних државних политика и за доношење и имплементирање конкретних мера усмерених на побољшање демографске и социо-економске ситуације у земљи. Због осетљивости ове проблематике, пописи се не састоје само у прикупљању информација, већ подразумевају и анализу, односно што објективније тумачење засновано на научним принципима и стабилној, али актуелизованом научној методологији. На квалитет, валидност и објективност статистичких резултата утиче велики број фактора, као што су начин спровођења пописа, увођење нових методолошких решења, формулација и врста питања, дефиниције, критеријуми и класификације, а посебно политичка обојеност појединих обележја, што све указује на неопходност критичког гледања на реализацију и коначне резултате пописа становништва. Методолошке разлике, неједнаки временски интервали пописивања, извесна ограничења, као и различите друштвено-политичке околности у којима су се пописи у Србији спроводили, имали су за последицу

различити степен поузданости и упоредивости података што знатно отежава демографска истраживања (Radovanović 2005, 38).

НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ КРОЗ ПРИЗМУ ПОПИСНЕ МЕТОДОЛОГИЈЕ

Истраживање националне припадности становништва посебно је осетљиво питање, имајући у виду да је Србија вишенационална и мултикултурална држава на чијој територији живе бројне етничке заједнице, што захтева додатну објективност и прецизност при анализи пописних података. То отвара различита питања из сфере међуетничких односа, поштовања права и регулисања положаја националних мањина, као и односа између већинског и мањинског становништва, па не изненађује блиска повезаност званичне статистике и државне мањинске политике. Демографска, социо-економска и политичка комплексност етничких токова имплицира посебне аспекте и захтеве кад је реч о пописно-статистичком истраживању националних заједница, која су у великој мери условљена историјским развојем, степеном развоја демократије, културом и традицијом (Raduški 2007, 11-13).

У Србији је у периоду од 1948. до 2022. године спроведено укупно девет пописа становништва, који се иначе према препорукама Уједињених нација, а у циљу међународне упоредивости података, организују сваких десет година (тј. прве године нове декаде), и у сваком од њих фигурирало је питање о националној припадности. Међутим, да ли ће ово питање бити инкорпорирано у садржај пописа зависи од националних и политичких потреба сваке државе, што значи да је то факултативно или допунско обележје, за разлику од основних обележја која су обавезна, али недовољна за проучавање етничке структуре у вишенационалним државама.¹ У земљама Европске уније, мада генерално ниједна земља експлицитно не забрањује прикупљање таквих информација, ситуација се

¹ Према Препорукама Конференције европских статистичара за попис становништва и станова при УН, којима се усмерава спровођење пописа према јединственим статистичким стандардима у циљу међународне упоредивости, држављанство и земља/место рођења спадају у обавезна обележја, а етничка припадност, матерњи језик и религија у групу допунских или факултативних обележја (United Nations Economic Commission for Europe 2015).

знатно разликује од државе до државе. На пример, француски статистички заводи уопште не прикупљају податке о припадницима етничких, религиозних или језичких заједница, поштујући принцип једнаког третмана свих грађана као један од главних фактора социјалне кохезије. У Немачкој се подаци прикупљају на основу миграционог порекла, док су у Словачкој све етничке одреднице (језик, вера, етнос, и др.) обједињене и садржане у појму националности. У Швајцарској, државни пописи прикупљају податке о религијској припадности и језику, док се националност у смислу држављанства и географски концепт (порекло и место рођења) користе као показатељ мултикултуралности те државе (Haug, Compton, and Courbage 1998; Farkas 2017, 10-12).

Етнодемографска кретања и промене у националној структури Србије, као и увид у популационо кретање и особености различитих етничких заједница, могуће је пратити на основу пописа као основног и најважнијег званичног извора података. Захваљујући кључном етничком обележју као што је националност, располаже се обимном статистичком документацијом, што пружа бројне могућности за научна проучавања, израду пројекција становништва и доношење одговарајућих мера популационе и мањинске политике.

Питање о националној припадности према пописној методологији свих претходних, па и последњег пописа, дефинисано је као отворено питање (тј. без понуђеног одговора), што значи да је декларисање слободно, уставом загарантовано право, али исто тако и да нико није обавезан да се национално изјашњава.² Пописивачи не смеју вршити утицај на пописивано лице и у обавези су да региструју тачно онакав одговор какав су добили, чиме су испуњени највиши међународни стандарди у вези са правом на слободно (не) изјашњавање о националности. При томе, никакви документи нису потребни као доказ, али се подразумева да објективне чињенице коинцидирају са етничким опредељењем. Јасно је да принцип субјективности омогућује промену националне припадности услед политичких, социјалних, психолошких и бројних других фактора,

² У већини земаља централне и источне Европе, статистичка истраживања ретко покушавају да објективно идентификују етничке групе, већ се базирају на субјективној перцепцији, што претпоставља да се становништво самодефинише у смислу националне или етничке припадности. Англосаксонска имиграциона друштва су више заинтересована за селективни аспект етничитета, док се експлицитно дефинисање етничких група не користи (Haug, Compton, and Courbage 2000).

као и због асимилационих и интеграционих процеса, али истовремено и да то знатно отежава компарацију пописних података. Могућност промене и прелазак у неки други национални корпус (тзв. етнички трансфер) не само да се рефлектовао на популациону динамику и велике осцилације у бројности неких етничких заједница (Роми, Власи, Југословени и др.), већ је чак утицао и на промену броја модалитета будући да су неке националности током времена „нестајале“ а друге се „појављивале“ (Raduški 2007, 15-20).

Поред принципа субјективности, на демографско кретање националних заједница у Србији утицале су и измене у методолошким приступима, коначним решењима и класификацијама, као и административне одлуке, а еклатантан пример су Буњевци. Актуелна национална идеологија социјалистичке Југославије директно је ограничавала идентитетски и демографски развитак припадника буњевачке националне мањине, који су у Србији тек од пописа 1991. године статистички третирани као посебна национална заједница, док су у свим ранијим пописима, по тадашњој методологији, приказивани збирно са Хрватима (Raduški 2023, 59).³

Проблем статистичког праћења етничких и демографских промена посебно је изражен код Муслимана и Југословена, у чијем популационом кретању су кључну улогу имала нова методолошка решења и који су имали различит третман условљен првенствено друштвеним и политичким околностима. Тако су Муслимани, хронолошки посматрано, третирани најпре као Национално неопређени (пописи 1948. и 1953.), па као Муслимани у етничком смислу (1961), а затим Муслимани као конститутивни народ бивше СФРЈ (1971, 1981 и 1991.).⁴ Почетком 21. века, имајући у виду крупне геополитичке промене, по први пут је у попису 2002. године поред Муслимана уведена и нова одредница Бошњак, иако је у суштини реч о истом етничком корпусу, што је важило и за последња два пописа (2011 и 2022), па су у коначној класификацији националности присутна оба модалитета. Тако су Муслимани, генерално,

³ У Декрету Главног НОО Војводине од 14. маја 1945. године каже се: „Како Буњевачке и Шокачке народности не постоје, то вам се наређује да све Буњевце и Шокаке имадете третирати искључиво као Хрвате, без обзира на њихову изјаву“ (Marković 2021, 1).

⁴ У појмовном одређењу реч Муслиман са великим почетним словом означавао је националну, а са малим словом верску припадност, при чему је идентификација религије са националним обележјем и његовим називом представљала јединствен случај у свету (Radovanović 1995, 186).

прешли пут од национално неопредељених лица, затим као један од шест конститутивних народа бивше СФРЈ, па до националне мањине (Raduški 2007, 18).

Појава Југословена као флотантне и недефинисане категорије становништва своје објашњење налази у бројним факторима: примењена или промењена методологија, етнички хетерогени бракови, идеологија југословенства, односно поистовећивање са државом у којој живе, етничка мимикрија у зависности од политичких услова, итд. (Кнежевић 2011, 134). Југословене чине лица различитих националности, а да ли су специфична политичка категорија или равноправни ентитет зависило је у великој мери од политичке позадине и друштвене климе. Несумњиво су претрпели значајне статистичке промене, док је увођење овог модалитета у попис имало утицаја на бројност свих националности, а првенствено на смањење Срба. У методолошком смислу, „у почетку су били у најтешњој вези са Муслиманима (1953), затим су обухватили лица која се нису национално определила – Југословени неопредељени (1961), па као посебна група – Југословени (1971, 1981), да би у наредна два пописа (1991, 2002) имали статус национално опредељених лица и у класификацији били сврстани одмах иза тадашњих конститутивних народа (Срба и Црногораца), док су 2011. и 2022. године прво наведени Срби, а затим све друге националности по азбучном реду, укључујући и Југословене” (Raduški 2013, 13-14).

Етничка структура Србије је добрим делом и рефлексивна националне политике у бившој СФРЈ која је још „током Другог светског рата и непосредно после њега створила две нације – црногорску и македонску, а убрзо затим и трећу – муслиманску, као што је утицала и на стварање флотантних етнокултурних идентитета Југословена и регионално неопредељених“ (Radovanović 1995, 186). Промене при националном декларисању и јак политички утицај на национално питање деловали су не само на квалитет пописних резултата, већ су и „допринели растакању српског етнонационалног и етнокултурног идентитета, што је нарочито постало видљиво после распада заједничке државе” (Кнежевић 2011, 134).

У званичној статистици коришћена је и различита терминологија за националност (у смислу синонима, а не садржаја), што је поред субјективности још једна карактеристика ове важне одреднице, тако да у пописима видимо: народност (1948, 1953, 1961), народност или етничка припадност (1971), народ, народност или етничка

група (1981), национална припадност (1991), национална или етничка припадност (2002) и национална припадност (2011, 2022). Исто тако, с обзиром да не постоји међународна општеприхваћена дефиниција и назив за припаднике мањинских заједница, у статистици, научној литератури и званичним документима у употреби су различити термини: етничке мањине, националне мањине, националне заједнице, мањинске групе, националности, етничке заједнице, итд. Интересантно је да се пре Другог светског рата званично употребљавао термин националне мањине, да би у бившој СФРЈ био предефинисан у народности и етничке групе при чему су у политичко-идеолошком смислу народности (лица чија се матица налази у некој другој држави, нпр. Мађари, Румуни, Албанци, Бугари и др.) ближи народима (Срби, Хрвати, Словенци и др.), док су етничке групе малобројније заједнице без државног суверенитета (Власи, Роми и др.). Појам национална мањина замењен је да би се избегле све негативне конотације које собом носи реч мањина, „јер у социјалистичком самоуправном систему не може бити националних мањина и већина у оном смислу у коме су ови феномени поимани у прошлом веку – веку национализма” (Stanojčić i Sentić 1968, 37). Дакле, промењен назив имао је за циљ да и термилошки покаже како припадник сваке националности има равноправан положај и једнака права без обзира да ли је припадник већинског или мањинског народа (Raduški 2007, 16).

ЕТНИЧКА СТРУКТУРА СРБИЈЕ И ПРОМЕНЕ У ПЕРИОДУ 2011-2022.

Последњи попис становништва у Србији, који је требало да буде одржан пратећи десетогодишњу динамику спровођења пописа 2021. године, одложен је за наредну годину због пандемије изазване вирусом Ковид 19. Основна методолошка разлика овог у односу на претходне пописе, значајна за правилно разумевање и компарацију података, односи се на укупан број становника Србије. У попису 2022. године извршена је допуна статистичке базе формиране директним пописивањем становништва подацима преузетим из административних извора (пре свега из Централног регистра становништва), у циљу добијања потпуније слике укупне популације Србије, при чему за лица која су „импутирана” из

административних извора информација о националној припадности није позната (RZS 2023, 7).

Подаци о етничкој структури Србије исказани су у складу са Уредбом о номенклатури статистичко територијалних јединица, према административној подели на Србију – север, у оквиру које се налази два региона: Београдски регион и регион Војводине, и на Србију – југ која обухвата три региона: регион Шумадије и Западне Србије, регион Јужне и Источне Србије и регион Косова и Метохије (без података). Сваки регион чини одређени број области (бивши окрузи) у оквиру којих се налазе припадајуће општине.⁵

Према попису из 2022. године у Србији (без КиМ) регистровано је укупно 6,6 милиона становника, што је у односу на прошли попис смањење за преко пола милиона (за 7% мање него пре једанаест година), а основни разлози су интензивирани трендови у природном кретању (негативни природни прираштај) и исељавање становништва (емиграције).⁶ Кроз призму националне припадности етностатистички подаци показују да је Србија вишенационална земља у којој поред Срба као већинског народа живе и припадници бројних националних мањина, веома различитих према бројности, историјском, геополитичком и демографском развоју, као и по лингвистичким, професионалним и културолошким карактеристикама. По последњем попису Срби броје 5,4 милиона (80,6%), а три по бројности најрелевантније националне мањине су Мађари (184,4 хиљаде или 2,8%), Бошњаци (153,8 хиљада или 2,3%) и Роми (131,9 хиљада или 2,0%), док остале националности појединачно учествују са испод 1% (Албанци 61,7 хиљада или 0,9%, Словаци 41,7 хиљада или 0,6%, Хрвати 39,1 хиљада или 0,6% и други). Број оних који нису желели да се национално изјасне износи 136,2 хиљада (2,1%), а статистички су значајна и лица у колони „непознато” (322,0 хиљаде или 4,8%) (табела 1).

⁵ У свим пописима становништва (осим 2011. и 2022.) подаци у оквиру Србије исказивани су за три макроцелине: Централна Србија, Војводина и Косово и Метохија.

⁶ Приликом компарације, треба имати у виду да је претходни попис бојкотован од велике већине припадника албанске националне мањине у две општине на југу Србије (Бујановац и Прешево).

Табела 1. Промене у етничкој структури Србије (без Косова и Метохије), 2011-2022.

Национална припадност	Број		%		Пораст – смањење 2011-2022	Индекс (2011=100)
	2011	2022	2011	2022		
Укупно	7 186 862	6 647 003	100,00	100,00	-539 859	92,5
Срби	5 988 150	5 360 239	83,32	80,64	-627 911	90,0
Албанци *	5 809	61 687	0,08	0,93
Бошњаци	145 278	153 801	2,02	2,31	8 523	105,9
Бугари	18 543	12 918	0,26	0,19	-5 625	69,7
Буњевци	16 706	11 104	0,23	0,17	-5 602	66,5
Црногорци	38 527	20 238	0,54	0,30	-18 289	52,5
Горанци	7 767	7 700	0,11	0,12	-67	99,1
Хрвати	57 900	39 107	0,81	0,59	-18 793	67,5
Југословени	23 303	27 143	0,32	0,41	3 840	116,5
Мађари	253 899	184 442	3,53	2,77	-69 457	72,6
Македонци	22 755	14 767	0,32	0,22	-7 988	64,9
Муслимани	22 301	13 011	0,31	0,20	-9 290	58,3
Немци	4 064	2 573	0,06	0,04	-1 491	63,3
Роми	147 604	131 936	2,05	1,98	-15 668	89,4
Румуни	29 332	23 044	0,41	0,35	-6 288	78,6
Руси	3 247	10 486	0,05	0,16	7 239	322,9
Русини	14 246	11 483	0,20	0,17	-2 763	80,6
Словаци	52 750	41 730	0,73	0,63	-11 020	79,1
Словенци	4 033	2 829	0,06	0,04	-1 204	70,1
Украјинци	4 903	3 969	0,07	0,06	-934	80,6
Власи	35 330	21 013	0,49	0,32	-14 317	59,5
Остали	17 558	21 643	0,24	0,33	4 085	123,3
Нису се изјаснили	160 346	136 198	2,23	2,05	-24 148	84,9
Регионална прип.	30 771	11 929	0,43	0,18	-18 842	38,8
Непознато	81 740	322 013	1,14	4,84	240 273	393,9

Извор: (RZS 2012; 2023).

Напомена: Према званичној класификацији РЗС наведене су све националности у Србији са преко 2000 припадника.

* Непотпун обухват припадника албанске националности у попису 2011. години

Број Срба у последњем међународном раздобљу (2011-2022) значајно се смањило (за 627,9 хиљада), као и удео (са 83,3% на 80,6%), а разлоге треба тражити у већој стопи морталитета од наталитета, убрзаном процесу демографског старења и старој старосној структури

(просечна старост износи 44,6 година), као и негативном миграционом салду. И готово све остале националне заједнице одликују негативни демографски трендови и депопулација, што је имало за последицу и промену етничке структуре становништва Србије.

Највеће смањење бележе Црногорци (индекс раста 52,5), Муслимани (58,3) и Власи (59,3), због демографских чинилаца (негативан природни прираштај), али и субјективног фактора који је одиграо главну улогу у етничким променама. Број и удео Црногораца је готово преполовљен (са 38,5 хиљада на 20,2 хиљаде, тј. са 0,5% на 0,3%), а оправдано се претпоставља да је, као и у претходном раздобљу (2002-2011), у питању етнички трансфер из политичких разлога. Муслимани, упркос релативно високом природном прираштају, бележе смањење за 9,3 хиљаде (са 22,3 хиљаде на 13,0 хиљада), што указује на промену у изјашњавању о националној припадности, односно да су се определили за други етнос (Бошњаци, Југословени) или су прешли у групу непознато. Све интензивније негативне тенденције у популационом развоју најважнији је фактор који је довео до опадања бројности Влаха (са 35,3 хиљада на 21,0 хиљаду), за разлику од међупописног периода 1991-2002., када је субјективни чинилац (промена у националном изјашњавању) одиграо кључну улогу у порасту броја припадника ове етничке заједнице. Мађарска национална мањина бележи апсолутно смањење за готово 70 хиљада (индекс 72,6), као и процентуалног удела (са 3,5% на 2,8%), а разлози су висока стопа морталитета (просечна старост износи преко 48 година), низак наталитет и последично негативни прираштај, мешовити бракови, као и емиграције ка Мађарској и другим државама.⁷ И код припадника других етничких заједница (Хрвати, Словаци, Румуни, Бугари, Буњевци, Македонци, Немци и Словенци, са индексом раста између 60 и 80), слични процеси и негативни демографски трендови водили су ка депопулацији. Роми су, мада неочекивано, забележили апсолутно смањење, и то за 15,7 хиљада (са 147,6 хиљада на 131,9 хиљада), упркос позитивним трендовима у природном кретању становништва. Као најмлађа етничка заједница у Србији (просечна старост 30 година), Роми имају високе стопе фертилитета и ниске стопе морталитета, док је висок

⁷ Велики број становника Србије, претежно Мађара из Војводине, затражио је мађарско држављанство, првенствено због одласка у земље Европске уније, при чему Србија не ограничава процес добијања двојног држављанства за разлику од држава које такође имају значајан проценат мађарске мањине (нпр. Словачка и Украјина) (Grad Subotica 2011).

природни прираштај главна компонента њиховог популационог раста, па није било за очекивати смањење бројности, посебно имајући у виду да од пописа 1971. године бележе континуирани тренд раста. С друге стране, добијање статуса националне мањине и бројне законске мере и стратегије усмерене на побољшање њиховог положаја требало је да допринесу ређем прибегавању етничкој мимикрији и слободнијем декларисању о свом националном идентитету. Разлоге за смањење броја Рома, поред стално присутног субјективног фактора,⁸ треба тражити и у већим или мањим пропустима приликом пописивања припадника ове етничке заједнице, на шта посебно указују невладине организације и ромска удружења.⁹

Истовремено, између два пописа припадници само три етничке заједнице (Југословени, Бошњаци и Руси) имали су пораст броја и удела у етничкој структури Србије. Мада се очекивало да ће се негативни тренд у демографској динамици Југословена наставити, будући да држава са којом се идентификују више не постоји, и да су у претходном периоду (2002-2011) имали смањење за преко три пута (са 80,7 хиљада на 23,3 хиљада), као и у периоду 1991-2002 (за 70%), по последњем попису Југословени су забележи пораст (са 23,3 на 27,1 хиљада и индекс раста 116,6). Може се претпоставити, имајући у виду да се актуелне политичке прилике и друштвене околности одувек највише одражавају управо на Југословене, да је један од разлога етнички трансфер припадника других националних заједница (нпр. Муслимани, Црногораца и др.), као и лица из осталих категорија (регионална припадност, неизјашњени). Бошњаци, временски посматрано, имају стабилан и континуирани раст, а доминантну улогу у томе има репродуктивни модел понашања, па тако и на овом попису бележе повећање броја за 8,5 хиљада (са 145,3

⁸ Социокономска маргинализација Рома имала је за резултат и да се они свесно асимилију у већинску нацију (што је чешће случај са образованим Ромима), сматрајући да тако могу избећи негативне друштвене предрасуде, сегрегацију и дискриминацију (Petsinis 2004, 225).

⁹ Покрет Опре Рома Србија на конференцији за штампу (01.11.2022) указао је да за Роме „попис није статистичка већ политичка акција”, да су Роми „историјски подбројани у свим пописима” и да „закон позива на слободно изјашњавање, а да нису створени услови за то”. Исто тако, сматрају да је било недовољно пописивача ромске националности, да су избегавали тешко доступна ромска насеља, као и да је било присутно штуро испитивање у последњи час, изостанак питања о националној припадности или сугерисање одговора, постављање „непримерених” питања (на пример о малолетничким браковима), и друго (Опре Roma Srbija 2022).

хиљаде на 153,8 хиљада и индекс раста 105,9), као резултат релативно високог наталитета и ниског морталитета, због младе старосне структуре (просечна старост је 36,4 година). Убедљиво највећи скок (индекс раста 322,9) забележили су Руси, чији је број порастао преко три пута (са 3,2 хиљаде на 10,5 хиљада). Мада су и у претходном међупописном периоду имали благи раст (са 2,6 хиљада на 3,2 хиљада), на велико повећање у овом попису највише је утицала миграциона компонента иницирана ратом између Русије и Украјине, а у извесној мери и промена приликом националног изјашњавања.

Важно је истаћи да је број недеklarисаних лица (136,2 хиљада или 2,1%) мањи него на прошлом попису (за 24 хиљаде), као и оних која су се изјаснили у смислу регионалне припадности (за 18,8 хиљада), док се истовремено број лица у категорији непознато драстично повећао (са 82 хиљаде на чак 322 хиљаде). Имајући у виду методолошко објашњење ове колоне, намеће се закључак да је то последица чињенице да за један број лица подаци нису добијени пописивањем већ су преузети из Централног регистра, али без информације о националној припадности, као и да на тај начин један део становништва исказује свој револт и незадовољство према друштвеној и политичкој ситуацији у земљи.¹⁰

ЕТНИЧКА СТРУКТУРА СРБИЈЕ ПО РЕГИОНИМА, ПОПИС 2022.

Територијални распоред становништва Србије према националности условљен је етнички диференцираним природним прираштајем и миграцијама, али и историјским, економским, социо-културним и бројним другим чиниоцима. У циљу сагледавања јасније етничке слике, на основу квантитативне анализе могу се видети сличности и разлике у бројности, етнодемографском развоју и националном саставу по регионима Србије, као и одређене специфичности које се огледају у изразитој концентрацији и јачању процеса етничке хомогенизације, са једне, и просторној дисперзивности појединих националних заједница, са друге стране (Spasovski 1994). Заједничко за све регионе у односу на прошли попис су и

¹⁰ Категорију непознато чини укупан број лица за која није прикупљен одговор на питање о националности или је добијен одговор који не представља изјашњавање о националној припадности (Ванземаљац, Марсовац, Космополита, Мохиканац, Хобит, Вилењак, Пингвин итд.), као и број лица за која су подаци преузети из административних извора (RZS 2023, 14).

даље присутни депопулациони трендови, односно смањење броја становника (осим у Београдском), и то највише у региону Шумадије и Западне Србије (око 200 хиљада), затим у Војводини (око 182 хиљаде) и региону Источне и Јужне Србије (око 143 хиљаде), док је у региону Београда број становника повећан (за 22 хиљаде).

Београдски регион (1.681.405 становника) је у оквиру Србије етнички најхомогенији, јер у овом региону 86,2% становника чине Срби, на другом месту су Роми (1,4%), следе Југословени (0,6%), Црногорци (0,3 %) и Горанци (0,3 %), а затим Руси, Хрвати и Македонци (нешто испод 0,3 %), док друге националности учествују са процентуално знатно мањим уделом. У поређењу са осталим регионима, Београдски бележи највише лица у категорији „непознато”, око 122 хиљаде (7,2%) (табела 2).

Табела 2. Етничка структура Србије (без КиМ), по регионима, 2022.

Национална припадност	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Рег. Шумад и Западне Србије	Рег. Јужне и Источне Србије
<i>Укупно</i>	<i>6 647 003</i>	<i>1 681 405</i>	<i>1 740 230</i>	<i>1 819 318</i>	<i>1 406 050</i>
Срби	5 360 239	1 449 241	1 190 785	1 547 121	1 173 092
Албанци	61 687	932	1 935	675	58 145
Бошњаци	15 3801	1 515	718	151 374	194
Бугари	12 918	889	1 123	352	10 554
Буњевци	11 104	119	10 949	21	15
Власи	21 013	336	185	923	19 569
Горанци	7 700	5 249	1 283	606	562
Југословени	27 143	10 499	12 438	2 327	1 879
Мађари	184 442	1 386	182 321	374	361
Македонци	14 767	4 293	7 021	1 218	2 235
Муслимани	13 011	2 718	2 419	7 559	315
Немци	2 573	341	1 985	113	134
Роми	131 936	23 160	40 938	17 167	50 671
Румуни	23 044	1 064	19 595	412	1 973
Руси	10 486	4 659	4 208	1 123	496
Русини	11 483	215	11 207	41	20
Словаци	41 730	1 656	39 807	122	145
Словенци	2 829	1 050	1 291	181	307
Украјинци	3 969	458	3 133	184	194
Хрвати	39 107	4 554	32 684	994	875
Црногорци	20 238	5 134	12 424	1 582	1 098
Остали	21 643	8 900	8 024	2 008	2 711
Нису се изјаснили	136 198	30 130	70 339	15 234	20 495
Рег.припадност	11 929	1 007	9 985	652	285
Непознато	322 013	121 900	73 433	66 955	59 725

Извор: RZS 2023.

Напомена: Према званичној класификацији РЗС, наведене су све националности у Србији са преко 2000 припадника.

Војводина (1.740.230 становника) је етнички најкомплекснији регион у коме живе припадници бројних националних заједница, диференцирани по религији, језику, историјском и политичком развоју, култури и традицији. У овом региону дошло је до смањења степена хетерогености, јер се удео Срба упркос смањењу њихове бројности повећао (са 66,8% на 68,4%) услед веће негативне стопе раста припадника других националности (негативни прираштај, емиграција, етнички трансфер и др.). Мађари су по броју и уделу најзначајнија национална мањина (182,3 хиљаде или 10,5%), затим Роми (40,9 хиљада или 2,4%), Словаци (39,8 хиљада или 2,3%) Хрвати (32,7 хиљада или 1,9%), Румуни (19,6 хиљада или 1,1%), док све остале националности појединачно партиципирају са мање од 1% и чине сложени етнички мозаик Војводине (Црногорци, Југословени, Буњевци, Русини, Македонци, и др.). У овом региону је убедљиво највише лица која нису желела да се национално изјасне (70,3 хиљаде или 4,0%), као и декларисаних у смислу регионалне припадности (10 хиљада или 0,6%), што је одувек карактеристика овог региона, али и друштвене климе у којој се спроводи попис. Припадници мађарске националности имају апсолутну етничку већину у пет општина: Кањижа (16,7 хиљада или 83,1%), Сента (13,6 хиљада или 75,7%), Ада (9,7 хиљада или 72,7%), Бачка Топола (14,6 хиљада или 55,7%) и Мали Иђош (5,2 хиљаде или 51,89%), док у општини Чока имају релативну етничку превагу (3,8 хиљада или 44,8%). Територијални распоред Мађара карактерише висок степен етничке хомогености на северу Војводине, док у Суботици по први пут Срби имају већи број и удео (38,2 хиљаде или 30,8%) од Мађара (37,2 хиљада или 30,0%), „преузимајући” на тај начин релативну већину у тој општини. Поред мађарске националне мањине, Словаци такође имају две већинске општине, односно апсолутну етничку превагу у Бачком Петровцу (7,0 хиљада или 60,6%) и релативну у општини Ковачица (8,7 хиљада или 41,0%), у којима је настањено готово 40% Словака Војводине, што је најбољи индикатор њихове просторне дистрибуције.

Регион Шумадије и Западне Србије (1.819.318 становника) одликује релативно висок степен етничке хомогености и бимодална национална структура, што је главна карактеристика овог региона, односно традиционална подељеност становништва на два доминантна етноса – српски и бошњачки/муслимански, који заједно чине чак 93,7% укупне популације. После Срба (1,5 милиона или 85,0%) и Бошњака (151,4 хиљада или 8,3%), најбројнији су Роми (17,2

хиљада или 0,9%), Муслимани (7,6 хиљада или 0,4%), Југословени (0,1%), док остале етничке заједнице партиципирају са маргиналним уделитема (испод 0,1%). Етногеографски размештај показује да од укупног броја Бошњака/Муслимана из овог региона само у Златиборској и Рашкој области живи преко 98%, што јасно илуструје степен њихове концентрације у западном делу Србије (Gigović 2009). Бошњаци имају етничку већину у Тутину (30,4 хиљаде или 92,0%, а заједно са Муслиманима 93,0%), затим у Новом Пазару (85,2 хиљаде или 79,8%, са Муслиманима 81,6%) и Сјеници (17,7 хиљада или 73,3%, са Муслиманима 77,8%).

Регион Јужне и Источне Србије (1.406.050 становника), по бројности најмањи, карактерише разуђена национална структура. Поред Срба (1,2 милиона или 83,4%), на том простору живи велики број припадника етничких заједница, при чему су номинално најзначајнији Албанци (58,1 хиљада или 4,1%), Роми (50,7 хиљада или 3,6%), Власи (19,6 хиљада или 1,4%) и Бугари (10,6 хиљада или 0,8%), уз веома велики број лица у категорији непознато (59,7 хиљада или 4,2%). У овом региону две погранично настањене националне мањине имају етничку доминацију у укупно четири општине, и то Албанци са апсолутном већином у Прешеву (31,3 хиљаде или 93,7%) и Бујановцу (25,5 хиљада или 62,0%), док Бугари имају у Босилеграду (4,1 хиљада или 67,2%) апсолутну, а у Димитровграду (3,7 хиљада или 45,6%) релативну већину.¹¹

Дакле, у Србији поред већинске нације још пет етничких заједница има високу територијалну концентрацију са апсолутном или релативном етничком превагом у најмање једној општини, и то Мађари у шест општина, Словаци у две, Албанци у две, Бошњаци у три и Бугари у две општине (карта 1). Просторни распоред показује да је етнички простор Срба знатан, функционално повезан и изразито хомоген, док је висока етничка компактност бројчано релевантних националних мањина на периферним деловима земље. Реч је о погранично настањеним мањинама које имају специфичан географски распоред и етничку доминацију, па је регулисање њиховог положаја и поштовање мањинских права од великог значаја за спољну политику Србије и добросуседске односе у региону

¹¹ Популациону динамику општине Димитровград, хронолошки посматрано, најбоље илуструје податак да је бугарска мањина по претходном попису (2011) имала апсолутну етничку превагу (као и 1991), док је на последњем (2022), као и на попису две деценије раније (2002) забележила релативну већину.

(Raduški 2013, 24). Али, важно је нагласити да бројност и просторна компактност, мада релевантни демографски фактори, нису ни предност ни препрека за остварење основних људских и мањинских права, која су по уставу и националном законодавству загарантована припадницима свих етничких заједница у Србији.

Карта 1. Национални састав становништва Србије по општинама, 2022.

Извор: RZS 2023.

ЗАКЉУЧАК

Промене у националној структури и етнодемографском развоју Србије, као и у просторном размештају националности у посматраном периоду, условљене су првенствено великим разликама у репродуктивном понашању припадника етничких заједница, тако да су присутна два дијаметрално супротна модела репродукције. С једне стране, недовољно обнављање становништва, стопе фертилитета испод нивоа неопходног за просту репродукцију и континуирано опадање броја становника одликује већинску нацију и припаднике других националности хришћанске вероисповести (Мађари, Словаци, Бугари, Хрвати, Власи, Румуни и др.), а истовремено, са друге стране су националности исламске вере које одликује другачије репродуктивно понашање, односно високе стопе фертилитета које у синергији са младом старосном структуром за резултат имају позитиван и релативно висок природни прираштај и стални популациони раст (Албанци, Бошњаци, Муслимани, Роми и неке мање етничке скупине, нпр. Горанци). Посебну групу чине националности код којих се могу запазити велике осцилације у популационом кретању, а које се не могу објаснити демографским факторима, већ честим променама приликом националног изјашњавања (Власи, Роми и др.), затим етничке заједнице на које је директно утицала промењена пописна методологија (Муслимани, Југословени, Бошњаци и др.), као и националности нејасног, политички обојеног етничког идентитета (Црногорци, Југословени и др.).

Временом, због разлика у природном прираштају и миграционом салду, као и због етничке алтернације, поједине националне заједнице повећавале су број и удео, док су друге имале стагнирајуће или негативне трендове у популационој динамици, што је утицало на сталне промене етничке слике Србије, која ће се и у будућем периоду мењати у зависности од кретања демографских фактора (наталитет, морталитет, миграције) и стабилности у етничком декларисању, али и од општих геополитичких и социоекономских процеса у Србији.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Farkas, Lialla. 2017. European Commission Analysis and comparative review of equality data collection practices in the European Union Data collection in the field of ethnicity 27.10.2023. https://commission.europa.eu/system/files/2021-09/data_collection_in_the_field_of_ethnicity.pdf pristupljeno.
- Gigović, Ljubomir. 2009. „Etnički procesi stanovništva Novog Pazara u drugoj polovini XX veka.” *Demografija*, knjiga 6, 133–148. Beograd: Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu – Institut za demografiju.
- Grad Subotica 2011. Poslednji pristup 27.12.2023. <http://www.gradsubotica.co.rs/madarsko-drzavljanstvo-za-sve-starosedeoce>.
- Haug, Werner, Paul Compton, and Youssef Courbage. 2000. „The demographics characteristics of national minorities in certain European states.” *Population Studies*, No. 31 (2). Strasbourg: Council of Europe.
- Haug, Werner, Youssef Courbage, and Paul Compton. 1998. „The demographic characteristics of national minorities in certain European states.” *Population Studies*, No. 30 (1). Strasbourg: Council of Europe.
- Knežević, Aleksandar. 2011. „Metodološki problemi etnostatiističke evidencije i etnodemografskih proučavanja stanovništva Srbije.” *Demografija*, knjiga 8, 199–144. Beograd: Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu – Institut za demografiju.
- Marković, Saša. 2021. Bunjevci u procepu stvaranja nacionalnog identiteta. Subotica: Centar za kulturu Bunjevaca Ambrozije Šarčević.
- Opre Roma Srbija. 2022. Bilten, novembar 2022. 13.10.2023. <http://www.opreromasrbija.rs/bilten/22-bilten-novembar-2022#-Toc12011598>.
- Petsinis, Vassilis. 2004. „Vojvođanske nacionalne manjine – sadašnje stanje i budući trendovi”, *Sociološki pregled*, br.1-2: 219–237.
- Radovanović, Svetlana. 1995. „Etnička struktura i maternji jezik stanovništva.” U *Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991*, 185-216. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za demografska istraživanja i Savezni zavod za statistiku.

- Radovanović, Svetlana. 2005. „Dva veka popisne statistike u Srbiji.“ *Demografija*, knjiga 2, 33–43. Beograd: Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu – Institut za demografiju.
- Raduški, Nada. 2007. *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji – etničke promene i demografski razvoj*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Raduški, Nada. 2013. „Nacionalna pripadnost stanovništva po popisu 2011. godine.” *Srpska politička misao*, br. 1.
- Raduški, Nada. 2023. „Bunjevci u Srbiji – Hrvati, Srbi, ili posebna nacionalna zajednica.”, *Politička revija*, br. 1.
- Republički zavod za statistiku. 2012. *Nacionalna pripadnost, podaci po opštinama i gradovima, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, knjiga 1. Beograd: RZS.
- Republički zavod za statistiku. 2023. *Nacionalna pripadnost, podaci po opštinama i gradovima, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022. u Republici Srbiji*, knjiga 1. Beograd: RZS.
- Spasovski, Milena. 1994. „Teritorijalni razmeštaj naroda i nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji.” *Jugoslovenski pregled*, br. 1: 27–39.
- Stanojčić, Ilija i Milica Sentić. 1968. „Neke promene u međunacionalnoj strukturi i odnosima u Jugoslaviji.“ *Statistička revija*, br. 1–2.
- United Nations Economic Commission for Europe. 2015. *Conference of European statisticians Recommendations for the 2020 Census of Population and Housing*. New York and Geneva.

Nada Raduški*

Institute for Political Studies, Belgrade

CENSUS 2022 – POPULATION OF SERBIA ACCORDING TO NATIONALITY

Resume

Ethno-demographic and ethno-statistical studies of the population of Serbia according to nationality are based on the census as the most important official source of data, which is held every ten years and provides information on demographic trends, the number and characteristics of all ethnic communities in Serbia, but also provides a database for the adoption of necessary measures population, social, economic, minority and other state policies important for the stable, even and prosperous development of the country. The paper highlights the impact of various factors on national declaration, as well as the buoyancy of this feature, whose subjectivity has influenced large fluctuations in the number of individual ethnic communities, as well as the accuracy and possibility of comparing census results. Changed census methodology, new methodological solutions, criteria, classifications, definitions, often as a result of national ideology, political decisions and social circumstances, had a great immediate impact on the changes in the population dynamics of all, and especially some nationalities. The paper analyzes the national composition of the population of Serbia (without Kosovo and Metohija) according to the data of the last census from 2011, as well as the significant demographic changes that occurred in the period between the two censuses (2011-2022), while looking at the similarities and differences between the regions of Serbia (Belgrade region, Vojvodina region, Šumadija and Western Serbia region and Southern and Eastern Serbia region). The focus of the research is on the most important factors that influenced the change in the ethnic structure, such as differences in the rates of natural increase and migration balance according to nationality, but also ethnic alternation under the influence of numerous non-demographic, namely political, social, economic, religious, psychological and

* E-mail address: nada.raduski@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 07. јануара 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 06. фебруара 2024. године.

other factors. The different population dynamics of ethnic communities, i.e. the increase in the number and share of some, while at the same time the decrease in the number of others, determined the direction and intensity of changes and affected the national composition of the population, as well as the process of ethnic homogenization or dispersiveness of individual nationalities, which created and changed everything the ethnic image of Serbia.

Keywords: census, methodology, nationality, demographic dynamics, regions, Serbia